

I JORNADES D'ESTUDIS LOCALS DE SANTANYÍ

Santanyí: llengua, terres i gent

**institut d'estudis
baleàrics**

**I JORNADES D'ESTUDIS LOCALS DE SANTANYÍ
CELEBRADES ELS DIES 14 I 15 DE NOVEMBRE DE 2014**

© de l'edició: Ajuntament de Santanyí, 2015

© dels textos: els autors, 2015

Cadascun dels autors es fa responsable dels continguts i de la forma del seu article.

Amb el suport: Institut d'Estudis Baleàrics

Col·laboració: LAUSA

Producció i fotocomposició: BÀSICS Serveis Editorials

Impressió: Impremta Muro sl

ISBN: 978-84-937292-7-1

DL: PM 376-2015

ÍNDIX

Presentació de LAUSA	9
Presentació del batle	11
PONÈNCIA	
• <i>Aspectes fonètics i morfològics del parlar de Santanyí</i>	15
Cosme Aguiló	
SANTANYÍ: LLENGUA, TERRES I GENT	
• <i>El Nummulític de Consolació.</i> <i>Un lloc d'interès geològic (LIG) al municipi de Santanyí.</i>	77
Guillem Mas Gornals	
• <i>Els paleosòls del camp d'en Bover.</i>	91
Antoni Forss	
Maria Adrover	
Rosa M. Poch	
Jaume Boixadera	
Jaume Vadell1	
• <i>Un assentament a l'aire lliure del III mil·lenni</i> <i>a. C. a Son Danús Vell (Santanyí)</i>	109
Jaume Coll	
Damià Ramis Bernad	
• <i>Les dues esglésies gòtiques de la vila de Santanyí</i>	125
Carme Mayol i Adrover	
Guillem Alexandre Reus i Planells	
• <i>Santanyí i els corsaris al segle XVI.</i> <i>Una amenaça constant?</i>	149
Andreu Seguí Beltrán	

- *Mn. Miquel Suau, músic i compositor:
Santanyí 1678 - Palma 1736* 171
Andreu Ponç i Fullana
- *Els plafons de rajoles del Viacrucis a Santanyí* 197
Maria del Mar Llompart Morro
- *La possessió de sa Vall a través dels contractes
d'arrendament (s. XIX)* 213
Francesc Canuto Bauçà
- *Explotació de les pedreres de la possessió de sa Vall (s. XIX)* 251
Francesc Canuto Bauçà
- *L'escenografia de la casa santa de s'Alqueria Blanca* 269
Pere Terrasa Rigo
- *Els de cal Reiet en el seu temps* 291
Maria Teresa Escalas i Tramullas
- *Els de cal Reiet en el seu temps* 305
Romà Escalas i Llimona
- *L'aportació de Santanyí a la renaixença lingüística
del català i a l'assentament de les bases
de la seva codificació (1901-1906)* 311
Sebastià A. Adrover Vicens
- *Brodadores de professió i per afició* 329
Cristòfol-Miquel Sbert Barceló
- *Correspondència de Blai Bonet amb Xavier Benguerel i Llobet:
catorze cartes inèdites (1958-1974)* 345
Ramón García Palacios
- *Blai Bonet i el quinzenari Santanyí* 371
Montserrat Alcaraz Vich
- *Bernat Vidal i Tomàs i la història de Santanyí* 395
Isabel Vidal Munar
- *Algunes dades sobre la pedra de Santanyí.* 419
Miquela Danús Burguera
Maria Barceló Crespí

- *Potencial desestacionalitzador de l'Arqueologia a Santanyí de Santanyí* 441
Núria Martínez Renguel
- *Valor agronòmic del camp d'en Torrella* 451
Maria Adrover Fiol
Antoni Leonardo Forss
Jaume Vadell Adrover
- *Societat civil i la conservació del patrimoni, LAUSA a Santanyí* 461
Cristòfor Salom Garreta

ELS DE CAL REIET I EL SEU TEMPS

1ª part: M. Teresa Escalas i Tramullas¹

Resum

De mal nom, uns dels Escalas de Santanyí, fins ara hem estat coneguts com els de Cal Reiet. Així s'anomenava la propietat que en Jaume Escalas i Garau, a mitjans del segle XIX, va rebre en herència de la seva padrina, Catalina Vidal, viuda d'en Jaume Escalas i Vidal, de can Parra, i mare de cinc fills i dues filles: Honor Jaume, Joan, Marc, Mateu, Bernat, Joana Aina i Catalina. El net que va rebre l'herència era fill d'en Mateu i aquí, a Santanyí, l'any 81 del segle XIX, hi van construir la casa que donà el nom a la família.

Un camí tancat per parets de pedra seca ens du des del poble de Santanyí fins a la casa de Cal Reiet. Situada gairebé "fora vila" i alhora propera al poble, solemne i també alegre, modernista i imaginativa, pretensiosa en el seu temps però amb l'aspecte ordenat i auster que li donen les grans finestres simètricament distribuïdes a les quatre façanes, tan nostre, tan mallorquí. La família que va acollir aquesta casa va néixer i créixer amb total harmonia amb el seu context: els Escalas de Cal Reiet van trepitjar la terra seca i pedregosa, van mirar els núvols esperant la pluja que tant li costa d'arribar i alhora van viure en un món de fantasia, de literatura, de música i de pintura.

Els darrers anys del segle XIX, en què van viure en Jaume Escalas, la seva esposa Rosa Chamení i els seus set fills, van ser convulsos i de canvis profunds en els coneixements, en la cultura, en els valors ètics, en les normes i en les estructures socials i en la política. De cadascun dels d'aquesta família en tenim el testimoni que els van viure intensament.

La redacció d'aquest document ha estat possible gràcies a que els actuals descendents dels de Cal Reiet hem compartit els nostres records, documents i correspondència.

1 M. Teresa Escalas. Dra. en Ciències Químiques. Professora emèrita de la Universitat Autònoma de Barcelona.

Agraïments:

Andreu Comellas, per el treball realitzat en la recopilació de documentació realitzada en els arxius diocesans de Palma de Mallorca i Barcelona, així com per les aportacions bibliogràfiques i històriques.

Isabel Vidal Munnar, per les aportacions sobre la genealogia

Correspondència Jaume Escalas-Uetam: Joan Llompart i Palmer

I per els records i documents familiars: Germans Escalas Tramullas, Germans Escalas Llimona, Beatriz Telechea Escalas, Família Escalas Porcel, Victoria de Merens, Francisca Adrover (Francisca Gelada).

Roberto López Derpich, per la recuperació digital de fotografies-

Justificació

En els temps en que “els petits” no interveníem en les converses dels grans, escoltàvem. I quan els padrins i els pares xerraven de coses seves, amagats darrera les cortines, encara amb més interès, seguíem escoltant. Així va començar el recull d'informació que és la base d'aquest relat que els nets dels “Escalas-Chamení” hem omplert amb els nostres records i amb els documents, cartes, llibres, fotografies i objectes que hem anat guardant amb tot l'afecte que es mereixen els que ens van precedir en el temps i dels que tant vàrem sentir parlar.

Compartir els nostres records, ara que ja som padrins, ens ha fet sorgir molts dubtes, ens ha dut a cercar explicacions, i a recollir en arxius i biblioteques referències i escrits sovint amagats i empolegats. Per part meva, m'ha obert nous àmbits de coneixement que he hagut de “trepitjar” amb les formes que coneixia, pròpies de la meva professió, en les ciències experimentals. L'ajut de l'Andreu Comellas en la recerca i interpretació de documents ha estat essencial.

La història dels “Escalas-Chamení”, els de Cal Reiet a Santanyí, la situem en el darrer quart del segle XIX i el primer del segle XX. L'any 1881 es va construir la casa situada en els terrenys que ja tenien aquest nom i en les primeres vint anys del nou segle, els fills preniem els seus propis camins.

La història d'un poble és el resultat de la suma de les petites històries de cadascuna de les persones que l'han viscut i són els seus fets els que ens permeten comprendre el que ara som. Espero que aquesta explicació contribueixi a conèixer, entendre, acceptar i pot ser, estimar, una família santanyinera del segle XIX, que ens fa sentir, als seus descendents profundament arrelats a aquest poble.

La família

Començant el segle XIX, va néixer a Santanyí en Mateu Escalas i Vidal, fill d'en Jaume i na Catalina. Els seus padrins eren també un Jaume Escalas i na Paula Vidal. Tant el pare com el padrí d'en Mateu Escalas eren conductors de Savall i del Rafal dels Porcs.

Jaume Escalas — Paula Vidal
Jaume Escalas i Vidal — Catalina Vidal i Bonet
Honor Jaume, Joan, Marc, Mateu, Dr. Bernat, Joana Aina i Catalina
Mateu Escalas i Vidal — Catalina Garau i Sureda
Jaume Escalas i Garau — Rosa Chamení i Rabell
Catalina, Matilde, Rosina, Jaume, Fèlix, Victòria i Ernesto

Imatge 1. Cinc generacions dels de Cal Reiet

En Jaume i na Catalina, tingueren 5 fills, entre ells en Mateu: Honor Jaume (major), Joan, Marc, Mateu i Bernat i dues filles: Joana Aina i Catalina. En Jaume, el major, que va construir la casa de can Parra, rebé el tractament d'Honor, per la seva qualitat de propietari, ja que aconseguí comprar les terres que un temps havia arrendat i va construir l'actual casa de can Parra. En Marc estava relacionat amb Cabrera. En Bernat² va estudiar medecina a Montpeller i es doctorà a Madrid l'any 1863. Fou Batle de Santanyí i el seu retrat està exposat a La Sala.³

Imatge 2. Fotografia del retrat a l'oli del Dr. Bernat Escalas i Vidal "Els de les Barbes"

² Original oli cedit per Francisca Adrover, (Francisca Gelada) Viuda de Miquel Escalas, net del personatge del retrat.

³ Font: Isabel Vidal Munar.

Imatge 3. Honor Jaume Escalas.
El que va construir Can Parra⁴

Imatge 4. Mateu Escalas i Vidal⁵

Mateu Escalas i Vidal i Catalina Garau i Bonet

En Mateu Escalas tenia molta capacitat per les gestions i l'administració i va tenir responsabilitat civil en aquest camp, que va desenvolupar a ciutat. Del seu matrimoni amb na Catalina Garau va sorgir la família dels de Cal Reiet.

Catalina Garau, nascuda a Ciutat, tenia l'origen familiar a Orient i Artà.

En Mateu Escalas, segons relata Antoni Pol l'any 1912,⁶ fou un home d'ideologia liberal que havia rebut una educació plena de sensibilitat musical, amb els frares dominics. Arribat el moment de la desamortització de Mendizábal del 1837 i l'enderrocament immediat del convent de Santo Domingo l'orgue construït per Jordi Bosch,

⁴ Arxiu de la família Escalas de cal Reiet.

⁵ Arxiu de la família Escalas de cal Reiet.

⁶ POL, Antoni. Colaboración "L'Orga de Sant Domingo" a Sa Roqueta 18-VI-1912. Reproduït al llibret "Mallorca, costumbres, recuerdos y curiosidades" Tom II, Palma 1916.

reconegudíssim en el segle XVIII fins els nostres dies, es trobava abandonat. Diu Pol: *...y gracias a un gran aficionado a la música educado en los frailes y mallorquín de corazón D, Mateo Escalas y Vidal, que compró para la Iglesia de su pueblo natal Santanyí el precioso y abandonado Orga de Sant Domingo por la irrisoria cantidad de 400 libras mallorquinas. ... Escalas prefirió al traslado por tierra, hacer viajar aquel órgano por nuestros azules mares haciéndolo embarcar en un llaúd coster...*

Segurament per discreció, degut a la seva relació amb la “Junta de enajenación”, es va fer intervenir en la compra a l’organista, mestre Guillem Puig.⁷⁻⁸ Així l’orgue arribà a Cala Figuera on es carregà en carros fins a l’església de Santanyí i finalment fou instal·lat, amb moltes dificultats, degut a l’envergadura i complexitat de l’instrument. Aquesta interpretació ha estat posada en dubte per historiadors de prestigi a Santanyí com Bernat Vidal i Tomás⁹ i Miquel Pons.

Imatge 5. L’Orgue de Jordi Bosch a l’Església de Sant Andreu, a Santanyí

En morir el pare d’en Mateu, en Jaume Escalas i Vidal, la seva viuda, Catalina Vidal i Bonet, va cedir els terrenys de Cal Reiet, juntament amb els corrals que s’hi troben, al seu net de només un any, Jaume Escalas i Garau, fill d’en Mateu, conservant-ne l’ús de fruit. Tanmateix, va deixar als altres 6 fills la resta dels seus bens.¹⁰

I va ser en aquests terrenys on en Jaume, amb el recolzament del seu pare, van construir, 38 anys més tard, la casa de Cal Reiet, espai on amb la seva família viurien dies feliços i també dies de grans dificultats.

7 PONS, Miquel. Estudis Baleàrics N° 25 p 69.

8 AMENGUAL BONET, Jaume. L’orgue de Jordi Bosch de Santanyí. Des de la seva construcció a l’actualitat. Treball de Final de Carrera, No publicat. p 22 a 24. Santanyí 20 de Juny de 2011.

9 VIDAL i TOMÁS, Bernat (conferència inèdita 1956)

10 (Còpia del testament de Catalina Vidal, 1843). Arxiu família Escalas de cal Reiet.

En Mateu i la seva esposa van ser uns padrins estimats i amb molta presència a la vida familiar; a la correspondència que conservem sempre són anomenats amb un gran afecte i parlen amb il·lusió de les estades dels seus nets amb ells a Cal Reiet, a Santanyí.

Jaume Escalas i Garau i Rosa Chamení Rabell

El quart Jaume Escalas que apareix en aquesta història, fill d'en Mateu i na Catalina Garau, va ser batejat a la Seu un dia després de néixer, el nou de març de l'any el 1842, encara sota el rebombori de la desamortització de Mendizábal que, a Mallorca havia enderrocant el convent de Sant Domènech i foragitat els frares de La Cartoixa de Valldemossa.

En Jaume Escalas i Vidal i la Rosa Chamení van ser pares de set fills, els germans Escalas i Chamení, i aquesta família és la clau en la història dels de Cal Reiet. Els seus nets i els besnèts, que vàrem néixer en la primera meitat del segle XX, els hem tingut presents en les converses familiars i 150 anys més tard ens en sentim part. Hem conegut les seves aficions, i els seus sentiments i hem gaudit de les anècdotes contades amb la tendresa i el sentit de l'humor que caracteritza la tradició oral en les històries santanyineres.

Molt jove, en Jaume Escalas, va deixar la casa on vivia amb els seus pares a Ciutat per anar a Barcelona on va desenvolupar tasques administratives d'una gran responsabilitat en el context polític d'aquell moment: va ser responsable a Catalunya de la taxació i l'organització de les subhastes dels bens públics provinents de la desamortització.

Els esdeveniments que va viure en Jaume a Barcelona sens dubte van causar impacte en el jove mallorquí. Aquella ciutat que havia viscut amb violència les "bullangues", revolucions populars en que el poble, oprimat per la pobresa, els impostos i la derogació dels seus drets, i també la burgesia indignada per l'incompliment de les promeses que havia obtingut per part dels polítics que els havien de defensar a Madrid, mostrava el seu descontent cremant i enderrocant convents i enfrontant-se als exèrcits dels governs que no comprenien els seus costums ni respectaven la seva llengua.

Mallorca també va sentir la convulsió política i econòmica dels anys 60 del segle XIX, els de la joventut d'en Jaume, amb l'intent de revolució Carlista de la "Ortegada" i les conseqüències de la primera gran crisi bancària del 1866, deguda als excessos d'inversions en els ferrocarrils. Van ser anys de patiment i de revolucions per la gent afectada per la pobresa i per la pesta: el còlera mòrbid.

L'any 1868 esclatà "La Gloriosa" i començà l'anomenat "Sexenni

Revolucionari” que acabà l’any 1874 amb l’esfondrament de la I República Española.

En aquesta època, per primera vegada deixen d’existir els “súbdits” i les persones passen a convertir-se en ciutadans, de plens drets.

El mateix any 1868, a Santanyí, organitzat sota el caciquisme, amb enfrontaments entre els lliberals i els conservadors, amb el poble sotmès a la pobresa, un nivell d’analfabetisme alarmant, i pressionat per l’alt nivell d’impostos, es van perdre els nervis i tingué lloc la cremada de mobles i documents de “la Sala”, llençats des del balcó al ben mig de la plaça. Es va cremar la història del poble i una vegada més va ser necessari mirar endavant.

L’any 1870 els mallorquins van ser severament castigats per “la febre groga”. Presos pel pànic, i desconeixent les precaucions que calia prendre per evitar el contagi, la pesta va causar novament estralls a ciutat com a fora vila.

I va ser el mateix any 1870, quan en Jaume Escalas i la Rosa Chamení, que havien establert la seva relació a Barcelona, després de casar-se a la parròquia de Sant Jaume de la Ciutat Comtal varen venir a viure definitivament a la Ciutat de Mallorca, on als pocs mesos nasqué la seva filla Matilde.

El que va unir en Jaume Escalas i na Rosa Chamení va ser la passió. El seu matrimoni no va ser convingut ni negociat. El seu enamorament era tan gran que no van tenir temps per considerar quin diumenge venia primer, si el de Pasqua o el de Rams.

Els mateixos alts i baixos que van sacsejar la política i l’economia del món i d’Espanya, van repercutir directament en l’economia dels Mallorquins, especialment en aquells qui, com en Jaume Escalas, es van dedicar a la gestió dels estalvis i a les inversions. Les fluctuacions en l’economia de la família, especialment la crisi del 1881, van imposar sacrificis que arribaven a obligar-los a canviar el seu domicili de ciutat, no sempre per millorar. Tanmateix, en Jaume Escalas i Garau i la seva esposa Rosa van dur, amb els seus set fills, una vida plena de fantasia i imaginació, amb el recolzament, durant molts anys, del seus padrins, en Mateu i na Catalina.

Imatge 6. Jaume Escalas i Garau i Rosa Chamení Rabell¹¹

Les aficions culturals, ambient musical

En Jaume, entusiasta de la música, hauria volgut viure de la seva gran afició però reconeixia estar mancat d'un talent extraordinari, a diferència del seu íntim amic, el famós cantant Francesc Mateu, Uetam. Ell, responsable d'una gran família, no ho va aconseguir. Tanmateix va muntar un negoci d'importació de pianos de la marca Kaps, fabricats a Dresde, va cantar com a tenor en esèctacles i vetllades i va protagonitzar moltes de les activitats musicals que tenien lloc a ciutat.¹²

A casa seva, a ciutat, i també a Cal Reiet a Santanyi es rebien visites d'artistes, músics i pintors, es competia poèticament i s'organitzaven "Soirées Musicales", en les que participaven músics mallorquins i també els que arribaven de la península. Aquesta activitat estava

¹¹ Arxiu de la família Escalas de Cal Reiet.

¹² Font: Correspondència anys-1875-1885, entre Jaume Escalas i Francesc Mateu, Uetam. Cedida pel besnet d'en Uetam, Jaume Llompart i Palmer.

relacionada amb la gran amistat que inicià a Barcelona amb en Joan Goula, que va ser mestre d'en Uetam (baix) i del mateix Jaume Escalas (tenor) i venia anualment amb la seva companyia a Mallorca per actuar al Principal, on contínuament es representaven òperes.

Aquestes activitats estan extensament il·lustrades en l'àlbum que conté una gran quantitat de fotografies d'aquests artistes de les seves famílies i també de la família Escalas, que conservem com una relíquia musical.¹³

La Renaixença de la llengua i la cultura, que feia temps ja s'havia iniciat a Catalunya tot just començava a brotar a Mallorca i els Escalas n'eren un reflex. Van adoptar l'ús de la seva, la nostra, pròpia llengua, en els seus escrits, i van contribuir a la nostra cultura, com es pot comprovar per les publicacions musicals i literàries de la generació següent.

En Jaume no es va implicar directament en la política però va defensar i compartir amb els seus fills les seves idees lliberals i republicanes. Tanmateix cal remarcar la seva admiració per Antonio Maura, al que va invitar a casa seva a Santanyí.¹⁴

La construcció de Cal Reiet i la vida familiar

La construcció de la casa de Cal Reiet no va passar per alt a Santanyí. D'entrada, especialment als germans i als oncles d'en Jaume els va semblar “fora mida”: “Això no és una casa, és una fava” li deien.¹⁵

Per primera vegada es construïa, fora del nucli del poble, una casa d'aquesta envergadura, sense tenir les funcions pròpies d'una alqueria, o d'un rafal o possessió. No és una casa de camp Mallorquina, però els

Imatge 7. Cal Reiet. Santanyí

13 Document que conté fotografies de cantants d'òpera i de les seves famílies, de finals del segle XIX. Arxiu de la família Escalas.

14 Comunicació oral de Miquel Pons.

15 Transmissió oral de Catalina Munar, Vda. de Bernat Vidal i Tomàs a M.T.Escalas

terrenys que li corresponien eren prou extensos per mantenir els cuidadors de la finca i donar un rendiment a la família.

La teulada, amb quatre vessants, coronada per la torre quadrada, que facilita una amplíssima vista sobre el territori, li dóna un altre caràcter propi. La disposició simètrica de les finestres tampoc correspon al context i més aviat fa pensar en altres indrets del mediterrani, com podria ser Itàlia. Cal Reiet és una casa de planta quadrada amb una alçada de tres pisos, els darrer dels quals de sostre baix. Des de l'exterior domina la simetria, de manera que els grans finestrals, tots idèntics, estan disposats regularment, i les portes es situen al centre de la façana d'entrada i de la part del darrera, una zona de més intimitat.

En arribar, després del camí voltat de tanques de figueres de moro, s'hi troben les casetes dels amos, una barrera de ferro, i un pati empedrat amb dues cisternes. La família va voler que la casa estigués voltada de pins, que van créixer vigorosos i esplèndids, presents fins fa pocs anys, en el jardí ampli i bàsic. Una de les filles d'en Jaume i la Rosa, na Matilde Escalas, autora de la lletra i compositora de la cançó "Hora Baixa" ho relata:¹⁶

Contemplant, l'altre capvespre,
un arbre del meu jardí,
que és l'arbre que més m'estimo
perquè fou sembrat per mi
Jo no sé si n'era un somni
el que em va semblar sentir
o la remor que el vent feia,
entre les branques del pi.

L'interior de la casa es disposa al voltant d'una àmplia escala, amb una barana de ferro. A la planta els espais grans i lluminosos facilitaven les activitats de que tan varen gaudir els de Cal Reiet i els seus parents, amics i convidats: la literatura i la música. Allà hi havia la biblioteca on els llibres estaven endreçats i marcats amb l'Ex-libris" i el piano de cua, l'element essencial per l'estudi i la composició musical i també, és clar, per el divertiment, en les grans festes organitzades a la casa.

Passades dècades, quan a Santanyí algú feia una festa exagerada, o comprava un excés d'ensaïmades i rubiols, li demanaven "que celebrau Santa Rosa?".

16 Partitura "Hora Baixa" Canción Catalana. Letra i Música de Matilde Escalas.

Els de cal Reiet passaven sis mesos a l'any a Santanyí, coincidint amb l'estiu. Penseu el fred que hi devia fer en aquell casalot en els mesos d'hivern!

Els desplaçaments, des de Ciutat, en coxes de cavalls, eren llargs i complicats. La "diligenci" sortia a les nou del vespre i arribava a les vuit del matí.¹⁷ La meva padrina, Maria Teresa Fàbrega, relatava en una carta d'ara fa uns cent anys, dirigida al seu cunyat Ernesto, el viatge amb parada a Lluç Major, a fi de deixar descansar els animals.

La dificultat de traslladar-se no els impedia mantenir una intensa relació per correu amb parents i amics que es trobaven lluny, com és el cas d'en Uetam, en les seves estades a Madrid, Lisboa, Florència o Sant Petesburgo. Ho comprovem per la correspondència que hem conservat en la que, a banda de consultes i recomanacions es detecta un gran afecte i sentit familiar.

Els fills d'en Jaume i na Rosa: els set germans Escalas-Chamení

Entre els padrins, pares i fills dels de Cal Reiet van existir sempre unes relacions molt estretes, que van facilitar la transmissió i desenvolupament dels valors i les habilitats que tan els van apassionar.

Els germans Escalas Chamení varen néixer entre els anys 1865 i el 1889 i el darrer en morir va ser en Fèlix, el 1972, als 92 anys.

Les tres germanes grans es van dedicar plenament a la música. El pare relata en una de les cartes al seu amic Uétam, com, la joveníssima filla gran, Catalina, s'enamoraria del piano que estaven traslladant. Na Matilde i na Rosina, guardaven el petit Fèlix assegut sota el piano, mentre elles interpretaven àries de la seva pròpia composició.

En Jaume, clarinetista i possiblement violinista, s'interessava des de molt jove per la política, en Fèlix per la literatura i l'art. Els petits, na Victòria i n'Ernesto, van ser avisats i protegits per tots ells.

Els hiverns vivien a Ciutat, on el pare, en Jaume Escalas treballava intensament a l'agència "Escalas i Comellas" del carrer de Sant Bartomeu, dedicada a activitats de gestió, administració i inversions. La mare, Rosa, tenia molta cura en les tasques domèstiques, mentre tenia una gran influència en la resta de les activitats de la família, i sens dubte, en la formació dels seus fills, que compartia amb el seu espòs. El caràcter extravertit dels pares, els va facilitar participar en reunions i festes en les que gaudien de la presència de compositors,

¹⁷ Document inèdit d'una conferència de Fèlix Escalas, Santanyí 1958.

intèrprets, i també pintors i escriptors.

La fotografia que es va captar l'any 1893 a les escales de Raixa, ens explica amb fidelitat la situació de la família en aquells moments. El padrí Mateu hi és absent, perquè va morir un any abans, el 92. La padrina Catalina i el matrimoni, Jaume i Rosa, amb el fill gran, Jaume, presideixen el conjunt. La filla gran, na Catalina i el seu marit, Toni Pol, amb el petit Ernesto són al centre i als graons de més avall, de dreta a esquerra na Victòria, amb la seva maneta sobre l'espatlla de la seva germana Rosina, que ja està acompanyada d'en Rafel Ballester, i la minyoneta que els acompanya. A la dreta, sobre un dels lleons, en Fèlix, de 12 anys, imita la postura del pintor que ja admira assegut sobre el lleó de l'esquerra: Santiago Rusiñol, i tímida i somrient la Matilde li fa costat.

Imatge 8. Fotografia de la Família Escalas a les escales de Raixa, el 1893¹⁸

¹⁸ Document inèdit d'una conferència de Fèlix Escalas, Santanyí 1958.

Però no tot eren festes i diversions. Hi va haver negocis i situacions econòmiques pròpies de l'època que van fer anar d'alt a baix l'economia de la família que es va haver de mudar de domicilis molt confortables de ciutat, com el del carrer de la Rosa o el del Carrer de la Glòria a altres que ho eren menys. Cal Reiet, en canvi, es va conservar. Tanmateix, les dificultats no van impedir, a cadascun dels set germans, emprendre els camins per els quals es van preparar, amb la força i la intensitat que havien viscut la seva infància i joventut. La bondat del pare, l'alegria de la mare i la ideologia lliberal que els va envoltar, els deuria ajudar.

Una família, un llinatge?

En acabar aquest relat, tinc l'esperança de poder seguir la història d'aquests germans, entre els que es trobava el meu padrí, en Fèlix,¹⁹ reunint els documents, les imatges, anècdotes i records, i oferir-vos-en la continuació.

No puc impedir, tanmateix, de fer una reflexió sobre el significat de la família, en el meu cas de la família que duem el mateix llinatge "Escalas":

si considerem que el primer Jaume Escalas anomenat en aquesta història, tenia la part de l'ADN que ens diferencia uns dels altres i fós 100% Escalas, el seu fill, el segon Jaume Escalas en tindria el 50%, el net Mateu, el 25%, en Jaume de Cat Reiet, fill d'en Mateu el 12,5%, en Fèlix el 6,25, en Mateu fill d'en Fèlix el 3,12 i jo en tinc el 1,55. La resta de la meua genètica ha estat aportada per les dones a les que vull fer un homenatge: Paula Vidal, Catalina Vidal, Catalina Garau i Sureda, Rosa Chamení i Rabell, Maria Teresa Fàbrega i Prims i Pastora Tramullas i Moyà.

Bibliografia

AMENGUAL BONET, Jaume. L'orgue de Jordi Bosch de Santanyí. Des de la seva construcció a l'actualitat. Treball de Final de Carrera, No publicat. p 22 a 24. Santanyí 20 de Juny de 2011.

ESCALAS CHAMENÍ, Fèlix. *Don Joan Alcover i Maspons en el centenari del seu naixement. Records personals de Fèlix Escalas Chamení*. Barcelona: Llegit en la sessió literària de la Casa del Libro, el 29 de febrer del 1952, en la clausura del XXV aniversari de la mort de Joan Alcover.

¹⁹ ESCALAS CHAMENÍ, Fèlix. Don Joan Alcover i Maspons en el centenari del seu naixement. Records personals de Fèlix Escalas Chamení. Barcelona: Llegit en la sessió literària de la Casa del Libro, el 29 de febrer del 1952, en la clausura del XXV aniversari de la mort de Joan Alcover

ESCALAS CHAMENÍ, Matilde. Partitura “Hora Baixa” Canción Catalana. Letra i Música de Matilde Escalas, de l'arxiu de Romà Escalas.

POL, Antoni. Colaboración “L'Orga de Sant Domingo” a Sa Roqueta 18-VI-1912. Reproduit al llibret: “Mallorca, costumbres, recuerdos y curiosidades” Tom II, Palma 1916.

PONS, Miquel. Estudis Baleàrics N° 25 p 69

ROCA I BUADES, Ignasi. *La Ciutat dels Records*, Palma 1852-1943). Palma de Mallorca: Miquel Font, 2006.

CAL REIET MUSICAL

2ª part Romà Escalas i Llimona²⁰

Quan als catorze anys vaig comunicar als meus pares la decisió de dedicar-me professionalment a la música, em vaig trobar amb una sospitosa oposició. Finalment la tensió es relaxà després que mon pare li ho exposà al meu padrí, en Fèlix Escalas i Chamení, de Cal Reiet. El meu padrí respongué: “*ja hi tornam, deixa'l fer*”. A partir d'aquell moment vaig descobrir tota una nissaga de músics que m'havien precedit, entroncats en les arrels de Cal Reiet, que la seva història familiar no s'havia mai fet palesa.

L'objectiu d'aquest text serà doncs, posar un poc d'ordre musical i harmonia en aquesta 'tendència musical' de la família que tan intensament va contribuir al desenvolupament musical de la societat Mallorquina i fins i tot la de més enfora. No aprofundiré en els detalls biogràfics i socials dels personatges, ja que això ho tracta amb bon coneixement la meva cosina Teresa Escalas. Em limitaré a l'exposició dels fets des de la història i els estils musicals que es varen conrear.

El primer document musical d'aquesta història apareix amb un esdeveniment relacionat amb Santanyí, l'article d'Antoni Pol publicat en 1915 a l'Almudaina, “L'orga de Sant Domingo”:

“Enero de 1837 empezó la demolición del Convento de Santo Domingo de Palma, quedando el magnífico órgano de Jordi Bosch completamente abandonado...”

Salvándose gracias a un gran aficionado a la música, educado en los frailes y mallorquin de corazón, D. Mateo Escalas y Vidal que compró para la iglesia de Santanyí el precioso Orga de Sant Domingo por 400 libras mallorquinas. .. Escalas prefirió el traslado por nuestros azules mares en un llaud coster. .. La conducción desde Cala Santanyí al pueblo fue otra nota muy original,. .. formando una procesión de alegría que tuvo que repetirse vario días. .. pues aquel indomito y campesino pueblo, se habia dado cuenta que

²⁰ Músic i musicòleg. Secretari de l'Institut d'Estudis Catalans

transportaba el alma de su compatriota Jordi Bosch”.

D. Mateu Escales i Vidal, nascut a la primera desena del segle XIX, descendent directe d'en Jaume Escales i Vidal, arrendatari de Savall des de principis del segle XIX, fundà la dinastia de Cal Reiet. Desconeixem d'on procedia la tradició i gran afició a la música de Mateu Escales. La seva imatge en fotografies d'època ens el presenta com un home elegant, que ja no anava vestit “a l'ample” a diferència del seu germà Honor Jaume, el que va construir can Parra. Les seves mans no expressen el testimoni de les feines del camp; són adequades per les àgils digitacions musicals sobre un teclat. Sigui com sigui, el seu fill Jaume mantindrà l'afició musical en paral·lel a la seva professió en l'administració de l'Estat, i un cop casat amb Rosa Xamení donarà una excel·lent i competent educació musical als seus fills, alguns dels quals esdevindran anomenats professionals.

Quin és el misteri d'aquest origen de la tradició artística de Cal Reiet? Sabem que en Jaume (nascut el 1842), en la seva joventut cantava de Tenor i actuava en el Principal amb el famós baix Uetam, més tard solista de l'òpera del Zar de Rússia, amb el qui consolidà una gran amistat amb lligams gairebé familiars. La seva bona relació amb el mestre Joan Goula i Felip Pedrell contribuï sens dubte a l'orientació i educació musical dels seus fills i filles. El nivell tècnic i musical d'en Jaume fou extraordinari, com podem comprovar en la seva biblioteca musical, recollida en divuit volums de partitures enquadernades i titulades ‘Sores Musicales’, marcades amb les seves inicials J. E. Un repertori variat, d'alt nivell i bon gust, en el que trobem edicions primerenques de Mozart, Beethoven, Chopin i altres músics del XIX, compartint lligall amb obres de saló i obres de compositors mallorquins. Aquesta biblioteca passà als seus descendents, encara que una part es perdé durant la guerra civil, actualment jo tinc cura dels exemplars conservats, amb la intenció de deixar-la a una institució mallorquina que en garanteixi el seu accés i memòria. Aquest fons musical, juntament amb altres procedents dels descendents d'en Jaume son el testimoni històric i sonor d'una part molt important de l'activitat musical mallorquina que es desenvolupava entre Palma i Santanyí, tot irradiant com veurem, més enllà de la nostra illa, des de la segona meitat del segle XIX fins a la primera meitat del XX. Andrés Corzuelo, col·laborador de La Almudaina, en 1917 recorda amb nostàlgia aquella època en que ‘los Escalas’ mantenien aquell ambient romàntic i cultural il·lustrat amb les ‘piezas de concierto’ per a piano y les magnífiques veus de Matilde y Rosina.

Els descendents de Jaume mantindran la tradició artística: Catalina

(1865), Matilde (1870), Rosina (1873), Jaume (1876) i Victòria (1885) la musical; Fèlix (1880) la pintura i literatura, i Ernest (1890) demostrà sempre una gran sensibilitat per el món de l'art.

Catalina va ser una excel·lent pianista, com deduïm del nivell de les seves partitures, enquadernades en els volums de les 'Soires'. Es casà amb un il·lustre músic mallorquí, Antoni Pol, 'eximio' compositor, folklorista i ecologista, una de les personalitats més destacables en la renaixença cultural de Mallorca. Rosina també fou una molt bona pianista, acompanyava sovint les seves germanes Matilde i Victòria que havien heretat la afició per la lírica i el cant del seu pare. Una bona quantitat d'obres vocals conservades ens recorden aquest ambient líric, el qual debades s'obria al carrer des de les balconades de la casa de Palma, oferint fragments d'òperes al veïnat que les escoltava embadalit. En Jaume tocava el clarinet. S'han conservat els seus estudis i mètodes, tot i això, no hem pogut trobat testimonis de la llegenda familiar que el feia el violinista que va causar de nen una excel·lent impressió a Pablo Sarasate.

De tots el germans i germanes, sens dubte la figura musical més rellevant de la família de cal Reiet, és na Matilde. Segona filla, neix el 1870, poc després que en Jaume Escalas contragués matrimoni amb na Rosa Xamení. Segurament de petita ja demostrà grans aptituds per a la música i l'art, fet que decidí al pares a enviar-la a ampliar la seva formació musical a Barcelona amb Felip Pedrell. Allà va conèixer al cèlebre Isaac Albéniz i la colla d'artistes que l'envoltaven. Entre ells, el més proper a la família Escalas fou Santiago Rusiñol, qui al 1893 ja apareix a la famosa foto de família als jardins de Raixa Mallorca i li dedicà un quadre dels Hostalets de Palma. Amic íntim de Matilde amb qui assistia a les trobades al cafè dels 'Quatre Gats', inaugurat a Barcelona el 1897, a on es reunien i organitzen vetllades musicals i artístiques amb Joaquín Mir i Miquel Utrillo. La personalitat, gràcia i bellesa de Matilde havia fascinat a Santiago Rusiñol, que es convertí en el seu company d'aquests anys decisius de llurs carreres artístiques, en els que varen compartir amistats i vivenda a Montmartre, París, Barcelona i al Cau Ferrat de Sitges.

En 1889 una fotografia en la qual identifiquem el fons com el pavelló d'Espanya a l'Exposició Universal de París, podem veure-hi na Matilde amb Santiago Rusiñol i Antoni Pol, casat amb la seva germana Catalina, amb qui mantingué una amistat estreta tota la vida. El cotxe que surt a la foto, un de Dion Buiton, que A. Pol importà a Mallorca i va ser un dels primers que varen circular per l'illa.

En els anys d'estades a París, de les que s'han en son testimonis documentals els famosos quadres de Rusiñol del Moulin de la Galette

i del cafe de Montmartre, varen servir a Matilde per a connectar amb l'ambient musical, Eric Satie i el propi Albéniz degueren introduir-la als cercles del la famosa Schola Cantorum i dels editors francesos que publicaran algunes de les seves obres. La pintura de S. Rusiñol, Romanza ens mostra a Satie escoltant una pianista (Matilde?) que curiosament toca una obra amb aquest títol, el qual coincideix amb una de les seves composicions.

No era gens fàcil per una dona la professió de compositora. Com a pianista el testimoni de les seves partitures i el nivell tècnic de les seves composicions la situen en un altíssim nivell professional. Malauradament s'ha conservat poca obra manuscrita o publicada, però sabem per tradició familiar que treballava per a Pedrell i Albéniz, probablement en instrumentacions, però també en composicions senceres que mai no va signar. Encara que una part de la seva obra es perdé en l'incendi de la casa del seu germà Fèlix de Barcelona, bombardejada durant la Guerra civil, hem pogut localitzar fins a aquest moment alguns manuscrits i edicions. Obres expressives, en estil vocal proper al operístic italià o peces de piano tenyides d'un estil d'inspiració popular, en els principis estètics que establí el mestre Pedrell i continuaren Albéniz i Granados.

Els únics manuscrits autògrafs conservats són: *'Amore'*, del 1896, *'Romanza'* per a piano i veu, amb 'parole di Rosina' i a la portada amb un dibuix de Fèlix, composició que reflecteix un estil madur, professional i bon coneixedor dels recursos vocals, que tan be dominaven ella i la seva germana Victòria. D'un any més tard es conserva *Brumas, Serenata espanyola* per a piano, també amb il·lustració de Felix Escalas.

La primera obra publicada als voltants del 1900, és *Aubade* per a piano, dedicada a Blas Becerra. En aquest quadern figura un índex d'altres obres publicades que no hem localitzat, que completaven la col·lecció: el famós Vals para piano *Stanley, Desiderio*, Romanza con letra italiana, *Agosto*, Romanza per a tenor i piano. Hora baixa, per a veu i piano i *Flor de Iliri*, per a veu i piano, amb lletra de Frederic Soler. El vals de *Stanley i Hora baixa*, es varen publicar més tard a Barcelona cap el 1906. També es publicà en aquesta mateixa època per l'Institut Musical de France de París la Romanza per a tenor i piano amb lletra de Francesco Mazzini, *Agosto*.

Imatge 9. Matilde Escalas, a l'esquerra Fotografia²¹ i a la dreta quadre de Santiago Rusiñol *Mis Mac Flower (Matilde)*, 1894. Museu del Cau Ferrat. Sitges

En aquesta època tan plena i fructífera degueren tenir lloc les principals col·laboracions amb Isaac Albèniz i Felip Pedrell, possiblement cap el 1909. El 1903 Matilde es casà amb Antoni Rosselló Sendra, de qui immediatament es divorciaria, iniciant-se un període gris i desconegut de la seva biografia que finirà amb la mort a Palma el 2 de febrer de 1936 als 65 anys, llegant bens, música i propietats a la seva cunyada Maria Teresa Fabrega, muller d'en Fèlix, el seu germà més estimat.

Es indispensable investigar quina va ser la seva activitat professional, amb composicions i arranjaments musicals destinada a la Orquestra Escalas, anunciada fins al 1930 a l'Anuari Musical de Barcelona i dirigida per Joan Escalas, flautista i compositor. Potser aquesta relació ens desvetllaria el misteri de la nota manuscrita que apareix en un retall, enviat a Fèlix, del Noticiario de Madrid del 14 de Abril de 1962, sobre el 50è aniversari del naufragi del Titanic, la qual diu: *En estas*

²¹ Fotografia arxiu familiar Escalas de Cal Reiet.

páginas figura una reseña del hundimiento del Titanic en la que se indica que la música interpretaba 'Otoño' durante el hundimiento. Esta obra es original de tía Matilde ! (qepd) / Rosa.

Tot i que la música de Matilde permanece viva en aquesta història que commocionà el món, desitgem i esperem poder completar la seva biografia i obra a fi de donar-li la dimensió històrica que es mereix. Darrerament li hem dedicat homenatges i concerts als Museus de Sitges, dirigits per Vinyet Panyella. Teresa Garrigosa ens ajuda en la cerca d'obres i la seva interpretació als arxius. El març d'aquest any es presentà al Cau Ferrat de Sitges el famós quadre de Santiago Rusiñol, titulat Mis Mac Flower, identificat com a Matilde Escalas. Valgui per a tots els qui han col·laborat a retrobar-la en la seva música i imatge el més pregon agraïment.